

مقدمه ای

بر

جهان بینی اسلامی

جلد پنجم

جامعه و تاریخ

مفکر شهید

استاد مرتضی مطهری

انتشارات صدرا

سرشناسه
 عنوان و نام پدیدآور
 مشخصات نشر
 مشخصات ظاهری
 شابک
 وضعیت فهرست‌نویسی
 موضوع

مقدمه‌ای بر جهان‌بینی اسلامی / مطهری، مرتضی، ۱۳۹۸-۱۳۵۸.
 جامعه و تاریخ / مرتضی مطهری.
 تهران: صدرا، ۱۳۷۵.
 ۲۴۸ ص.
 978-964-5600-73-8 (دوره): 978-964-5600-16-5
 فیبا
 ج ۱. انسان و ایمان -- ج ۲. جهان‌بینی توحیدی -- ج ۳. وحی و نبوت -- ج ۴. انسان
 در قرآن -- ج ۵. جامعه و تاریخ -- ج ۶. زندگی جاوید یا حیات اخروی.
 ۷ م ۶ / ۱۱ BP
 ۲۹۷/۰۱
 شماره کتابشناسی ملی
 ۸۳۷۴-۷۵ م*

www.ketab.ir

مقدمه‌ای بر جهان‌بینی اسلامی (۵): جامعه و تاریخ
 نویسنده: استاد شهید آیت‌الله مرتضی مطهری
 نوبت چاپ: چهل و یکم / بهمن ۱۴۰۲ مطابق رجب ۱۴۴۵
 تعداد: ۷۰۰ نسخه
 بها: ۱۱۹/۰۰۰ تومان

حروفچینی، لیتوگرافی، چاپ و صحافی: مؤسسه چاپ فجر (۱۰۰۱۳۹۵).
 ناشر: انتشارات صدرا (با کسب اجازه از شورای نظارت بر نشر آثار استاد شهید)
 کلیه حقوق چاپ و نشر مخصوص ناشر است.

- تهران: شعبه ۱: خیابان ناصرخسرو، مقابل دارالفنون، کوچه دکتر مسعود - تلفن: ۳۳۹۱۵۱۳۰
- شعبه ۲: خیابان انقلاب، بین خیابان دانشگاه و ابوریحان، پلاک ۱۱۶۴ - تلفن: ۶۶۴۶۱۰۸۶
- قم: شعبه ۱: خیابان ارم - تلفن: ۳۷۷۳۱۵۲۲، دورنگار: ۳۷۷۴۷۳۱۴
- شعبه ۲: مجتمع ناشران، تلفن: ۳۷۸۴۷۵۹۵

پایگاه اینترنتی و فروشگاه آنلاین: motahari.org

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۵۶۰۰-۷۳-۸
 شابک دوره: ۹۷۸-۹۶۴-۵۶۰۰-۱۶-۵
 ISBN: 978-964-5600-73-8
 ISBN: 978-964-5600-16-5

فهرست مطالب

۹	..... مقدمه چاپ هجدهم
۱۳	..... پیشگفتار
۱۷	..... جامعه چیست؟
۱۷	..... زندگی انسان، ماهیت اجتماعی دارد
۱۸	..... فلسفه امر به معروف و نهی از منکر در بیان رسول اکرم <small>صلی الله علیه و آله</small>
۱۹	..... آیا انسان بالطبع اجتماعی است؟
۲۰	..... اجتماعی بودن انسان، در متن خلقت او پی ریزی شده است
۲۰	..... حکمت و غایت انتساب انسانها به شعبه ها و قبیله ها، بازشناسی افراد از یکدیگر است
۲۱	..... روابط نسبی و سببی، طرحی در متن خلقت برای حکمت و غایتی کلی
۲۳	..... آیا جامعه وجود اصیل و عینی دارد؟
۲۳	..... بررسی نظریه های گوناگون درباره نوع ترکیب جامعه:
۲۳	..... الف. ترکیب جامعه، ترکیب اعتباری است
۲۴	..... ب. جامعه مرگب صناعی است

- ج. جامعه مرکب حقیقی است از نوع مرکبات طبیعی ۲۴
- د. جامعه مرکب حقیقی است بالاتر از مرکبات طبیعی ۲۵
- آیات کریمه قرآن، نظریه سوم را تأیید می‌کند ۲۸
- قرآن به حیات جمعی و اجتماعی قائل است ۲۸
- سخن امام علی علیه السلام ۳۱
- گناهان اجتماعی ۳۲
- جامعه و سنت ۳۳
- سرنوشت مشترک داشتن به معنی سنت داشتن جامعه است ۳۶
- جبر یا اختیار؟ ۳۷
- نظریه «امیل دورکهایم» ۳۸
- در رابطه فرد و جامعه، نوعی «امر بین الامرین» حکمفرماست ۳۹
- ریشه توهم جبر افراد در برابر جامعه و محیط اجتماعی ۴۰
- روح فردی در مقابل روح جمعی، مجبور و مسلوب اختیار نیست ۴۱
- تقسیمات و قطب‌بندیهای اجتماعی ۴۲
- بر جامعه‌ها نوعی وحدت در کثرت و کثرت در وحدت حکمفرماست ۴۲
- دو نظریه معروف درباره منشأ کثرت جامعه:
- تک قطبی یا دو قطبی بودن جامعه تابع اصل مالکیت است ۴۲
- تک قطبی یا چند قطبی بودن جامعه وابسته به اصل مالکیت نیست ۴۳
- برداشت قرآن درباره کثرت جامعه ۴۳
- لغات اجتماعی قرآن ۴۳
- برخی مدعی هستند که برداشت قرآن از جامعه برداشت دو قطبی است ۴۵
- تکیه خاص قرآن روی پایگاه اجتماعی افراد، به معنی توجیه همه قطب‌بندیها با این ملاک نیست ۴۷
- یگانگی یا چندگانگی جامعه‌ها از نظر ماهیت ۴۸
- آیا میان جامعه‌ها یک سلسله خواص مشترک ذاتی وجود دارد؟ ۴۹
- جامعه‌های انسانی ذات و طبیعت و ماهیت یگانه دارند ۵۰
- اساس تعلیمات اسلامی بر وحدت نوعی جامعه هاست ۵۱
- آینده جامعه‌ها ۵۲

- از نظر قرآن، حکومت نهایی حکومت حق است ۵۳
 برخی مدعی هستند که اسلام طرفدار تعدد و تنوع فرهنگها و
 جامعه‌هاست ۵۷
 نقد نظریه فوق ۶۰

تاریخ

- تاریخ چیست؟ ۶۷
 تعریفهای گوناگون از تاریخ:
 ۱. علم به وقایع و حوادث و اوضاع انسانها در گذشته ۶۷
 ۲. علم به قواعد و سنن حاکم بر زندگیهای گذشته ۶۸
 ۳. فلسفه تاریخ، علم به «شدن» جامعه‌ها ۶۹
 طرح یک پرسش درباره «بودن» و «شدن» جامعه‌ها ۶۹
 پاسخ به پرسش فوق ۷۱
 سودمند بودن علم تاریخ در علم معنی و مفهوم خود ۷۳
- تاریخ علمی ۷۶
 ۱. اعتبار و بی اعتباری تاریخی نقلی ۷۷
 ۲. علیت در تاریخ ۷۹
 اکثر جامعه‌شناسان اصل علیت و آزادی را غیر قابل جمع دانسته‌اند ۸۰
 آزادی انسانی جز با نظریه «فطرت» قابل تصور نیست ۸۲
 «بینی کلتوپاترا» ضرب‌المثل حوادث تاریخی تصادفی ۸۳
 نقش حوادث تصادفی به کلیت و ضرورت تاریخ زیان نمی‌رساند ۸۵
 ۳. آیا طبیعت تاریخی مادی است؟ ۸۶
 نظریه «ماتریالیسم تاریخی» ۸۷
 مبانی نظریه مادیت تاریخ:
۱. تقدم ماده بر روح ۸۸
 ۲. اولویت و تقدم نیازهای مادی بر نیازهای معنوی ۹۲
 ۳. اصل تقدم کار بر اندیشه ۹۵
 ۴. تقدم وجود اجتماعی انسان بر وجود فردی او ۹۸

۵. تقدم جنبه مادی جامعه بر جنبه های معنوی آن ۱۰۲
نتایج:
۱. بهترین و مطمئن ترین راه برای تحلیل و شناخت حوادث تاریخی
و اجتماعی، بررسی بنیادهای اقتصادی آنهاست ۱۱۴
۲. قانون حاکم بر تاریخ، قانون جبری و لایتخلف و بیرون
از اراده انسانهاست ۱۱۷
۳. هر دوره تاریخی با دوره دیگر از نظر ماهیت و نوعیت، مختلف است ۱۲۳
۴. رشد ابزار تولید سبب شد که در فجر تاریخ، مالکیت اختصاصی
به وجود آمد ۱۲۴
۵. نقش محدود ایدئولوژی، راهنمایی، دعوت، ... در جهت دادن به
جامعه یا طبقات اجتماعی ۱۳۰
۶. خاستگاه رهبران انقلابی و پیشرو و مجاهد، جبراً و لزوماً طبقه
استثمار شده است ۱۳۲
- انتقادات ۱۳۷
۱. بی دلیلی ۱۴۰
۲. تجدید نظر پایه گذاران ۱۴۱
۳. نقض تطابق جبری زیر بنا و روبنا ۱۵۳
۴. عدم تطابق پایگاه طبقاتی و پایگاه ایدئولوژیک ۱۵۵
۵. استقلال رشد فرهنگی ۱۵۶
۶. ماتریالیسم تاریخی خود را نقض می کند ۱۵۸
- اسلام و مادیت تاریخی ۱۶۱
- منطق اسلام و ماتریالیسم تاریخی، در دو قطب مخالف ۱۶۲
- طرح نظریه توجیه مادیت تاریخ از نظر قرآن:
۱. با مطالعه آیات اجتماعی قرآن، نوعی حالت دو قطبی از نظر قرآن
در جامعه ها مشاهده می شود ۱۶۲
۲. قرآن مخاطبان خود را «ناس» قرار داده و «ناس» یعنی توده محروم ... ۱۶۶
۳. قرآن تصریح می کند که رهبران، مصلحان، ... و بالاخره پیامبران
از میان توده مردم بر می خیزند ۱۶۶

۴. ماهیت جنبش پیامبران در قرآن و جهت‌گیری اجتماعی آنها
 ۱۶۷ ..... زیربنایی است نه روبنایی
۵. قرآن منطق مخالفان پیامبران را در طول تاریخ با منطق پیامبران
 و پیروان آنها در برابر هم قرار می‌دهد ۱۶۸
۶. قرآن پیروزی نهایی را در مبارزه میان مستضعفان و مستکبران
 از آن مستضعفان می‌داند ۱۷۱
- انتقاد ۱۷۵
- قیام موسی عليه السلام مادیت تاریخ را نقض می‌کند ۱۷۶
- طبقه مستضعفین همه در زمره مؤمنان و انقلابگران توحید نبوده‌اند ۱۷۷
- اصالت روح از نظر قرآن و عدم تقدم ماده بر روح ۱۷۸
- قرآن برای هدایت، ارشاد، ... و استدلال منطقی ارزش و نیرو قائل است ۱۷۹
- هیچ کتابی لغتی «ناس» را به معنی توده محروم نگرفته است ۱۸۰
- قرآن هرگز مدعی نیست که رهبران، مصلحان، ... و شهیدان منحصرأ
 از میان مستضعفان برمی‌خیزند ۱۸۰
- انقلاب درونی، مقدم بر اصلاح اجتماعی ۱۸۲
- منطق مستقل پیامبران، عدم پابندی به سنن و عادات را ایجاب
 می‌کرده است ۱۸۳
- قسمت اول بحث درباره آیه استضعاف ۱۸۴
- بررسی مفاد آیه استضعاف و آیه استخلاف ۱۸۶
- قسمت دوم بحث درباره آیه استضعاف ۱۸۹
- مفاد آیه استضعاف عیناً مفاد آیه استخلاف است ۱۹۱
- ریشه اصلی گرایش پاره‌ای روشنفکران مسلمان به مادیت تاریخی ۱۹۲
- آنچه تعهد و مسئولیت می‌آفریند، وابستگی به خدا و وجدان
 انسانیت است ۱۹۴
- اسلام اصل «تطابق خاستگاه و جهت‌گیری» را نمی‌پذیرد ۱۹۵
- جهت‌گیری اسلام به سوی عدالت و مساوات و برابری است ۱۹۶
- اشتباه و حشمتناک درباره خاستگاه مذاهب ۱۹۶
- مذهب حاکم و مذهب محکوم ۱۹۸

۲۰۵	.....	معیارها
۲۰۶	.....	۱. استراتژی دعوت
۲۰۷	.....	اخلاق در مکتب مسیحیت
۲۰۷	.....	اخلاق در مکتب نیچه
۲۰۷	.....	اخلاق در مکتب مارکسیسم
۲۰۸	.....	اخلاق در مکتب اسلام
۲۱۰	.....	آگاهیهای اسلامی در درجه اول از نوع تذکر به مبدأ و معاد است
۲۱۲	.....	در درجه دوم، در تعلیمات اسلامی آگاهیهای انسانی دیده می شود
۲۱۳	.....	در درجه سوم، آگاهی به حقوق و مسئولیتهای اجتماعی است
۲۱۶	.....	۲. عنوان مکتب
۲۱۷	.....	۳. شرایط و موانع پذیرش
۲۲۰	.....	۴. تعالی و انحطاط جوامع
		عوامل مؤثر در اعتلاها و انحطاطها:
۲۲۰	.....	الف. عدالت و بی عدالتی
۲۲۱	.....	ب. اتحاد و تفرق
۲۲۲	.....	ج. اجرا یا ترک امر به معروف و نهی از منکر
۲۲۲	.....	د. فسق و فجور و فساد اخلاق
۲۲۴	.....	تحول و تطور تاریخ
		نظریات گوناگون درباره عامل محرک تاریخ:
۲۲۶	.....	۱. نظریه نژادی
۲۲۷	.....	۲. نظریه جغرافیایی
۲۲۸	.....	۳. نظریه قهرمانان
۲۲۹	.....	۴. نظریه اقتصادی
۲۲۹	.....	۵. نظریه الهی
۲۲۹	.....	خلط مبحث
۲۳۴	.....	نقش شخصیت در تاریخ
۲۳۹	.....	فهرستها

بسم الله الرحمن الرحيم

مقدمه چاپ هجدهم

کتاب مقدمه‌ای بر جهان‌بینی اسلامی که شامل شش مجلد می‌باشد آخرین اثر قلمی شهید آیت‌الله مطهری است. این کتاب در واقع یک دوره اصول عقاید اسلامی است و مطالعه آن برای عارف و عامی سودمند و فرح‌زا است. در اصل، این کتاب شامل هفت مجلد بوده که استاد شهید فرصت نگارش جلد ششم آن یعنی امامت و رهبری را پیدا نکردند و به دست مناققان کوردل به شهادت رسیدند و البته مباحث «امامت» آن شهید در انجمن اسلامی پزشکان پس از شهادت آن بزرگمرد علم و ایمان و مجاهدت، با نوشته‌ای از آن شهید در این باب به عنوان پیشگفتار، به صورت مستقل تحت عنوان «امامت و رهبری» توسط «شورای نظارت بر نشر آثار استاد شهید مطهری» منتشر شد.

مجلدات کتاب مقدمه‌ای بر جهان‌بینی اسلامی عبارتند از: انسان و ایمان، جهان‌بینی توحیدی، وحی و نبوت، انسان در قرآن، جامعه و تاریخ، زندگی جاوید یا حیات اخروی.

این مجموعه برای همه اقشار به ویژه دانشجویان و طلاب علوم دینی مفید و حاوی نکات بدیع و جالب توجه است. نظر بدان و شیوای آن نیز به جاذبه این کتاب افزوده است، همچنان که استحکام و اتقان مطالب کتاب که توسط یک اسلام‌شناس مسلم به رشته تحریر در آمده است از امتیازات این کتاب است.

استقبال کم‌نظیر از این مجموعه - که تعداد چاپ آن بهترین گواه بر آن است - حاکی از آن است که امتیازات و ویژگیهای این کتاب برای مردم شریف ایران و سایر بلاد اسلامی حتی غیر اسلامی (از راه ترجمه آن) محسوس و ملموس است. چاپ اول آن به سال ۱۳۵۷ باز می‌گردد و از آن زمان تا کنون به شکل چند جلدی یا «مجموعه آثار ۲» بارها تجدید چاپ شده است.

مقدمه‌ای بر جهان‌بینی اسلامی نظام هماهنگ تفکر اسلامی را به مطالعه‌کننده ارائه می‌دهد و قوت فکر اسلامی را در قیاس با مکاتب بشری آشکار می‌سازد.

جامعه و تاریخ که جلد پنجم این مجموعه است، برای آنکه از ظاهری

آراسته تر برخوردار باشد، از نظر علامت‌گذاری و غیره بازبینی و از نو حروفچینی شد و طرح جلد آن نیز تغییر کرد. امید است مورد پسند علاقه‌مندان آثار آن متفکر و فیلسوف و فقیه عالی مقام و آن حاصل عمر و پاره تن امام خمینی (ره) قرار گیرد.

در زمان شهادت آن بزرگوار، این کتاب آماده حروفچینی بود و کار چاپ و نشر اولین چاپ آن پس از شهادت استاد انجام گرفت. در سال ۱۳۶۹ بار دیگر این کتاب حروفچینی شد و ضمناً با متن اصلی مطابقت داده شد و برخی کاستیها رفع گردید و فهرستهای آخر کتاب نیز افزوده شد. اکنون برای بار سوم حروفچینی شده و برخی اشکالات جزئی رفع گردیده است.

می‌توان گفت کتاب حاضر در موضوع خود خصوصاً از نظر اثبات بی‌پایگی ماتریالیسم تاریخی و نشان دادن لغزشهای روشنفکران مسلمان در تحلیل حرکت تاریخ و عوامل محرک تاریخ، کم نظیر و شاید بی‌نظیر است. متأسفانه هنوز هم از سوی برخی افراد و گروههای مسلمان، تحلیل مادی تاریخ و یگانه عامل محرک تاریخ را اقتصاد و جنگ محرومین و برخورداران دانستن و نادیده گرفتن ایمانها و عقیده‌ها مشاهده می‌شود. مطالعه این کتاب را به همه خصوصاً چنین افرادی توصیه می‌نماییم.

نکته در خور توجه این است که شهید آیت‌الله مطهری در این کتاب ارزشمند، فروپاشی نظامهای کمونیستی را پیش‌بینی نموده است، و دیدیم که چنین شد، همچنان که بر این عقیده است که نظامهای سرمایه‌داری نیز سرنگون خواهند شد^۱.

از خدای متعال توفیق بیشتر مسئلت می‌نماییم.

مرداد ماه ۱۳۸۵

برابر با جمادی الثانی ۱۴۲۷

سید محمد تقی
سید محمد تقی
سید محمد تقی